

BANK AKTIVLARI SAMARADORLIGINI IFODALOVCHI MOLIYAVIY-IQTISODIY KO'RSATKICHLAR TAHLILI

ANALYSIS OF FINANCIAL AND ECONOMIC INDICATORS OF BANK ASSET EFFICIENCY

[1]Muminov Bekzod Polvonovich

[1]*Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil izlanuvchisi*

Annotatsiya Abstract

Uzb. - Maqolada tijorat banklari aktivlarining samaradorligini baholashga xizmat qiluvchi rentabellik, aktivlar sifati va likvidlik ko'rsatkichlari tizimlashtirilgan. "Aloqabank" AJning 2021–2025-yillardagi moliyaviy natijalari va "Mikrokreditbank" ATBning ayrim hisobot sanalaridagi ko'rsatkichlari rasmiy ma'lumotlar asosida qiyosiy tahlil qilingan. ROA, ROE va sof foyda marjasini hisoblash metodikasi aniqlashtirilib, aktivlar hajmi o'sishi rentabellikning mutanosib oshishini kafolatlamasligi asoslangan. Ma'lumotlar davriyligi va hisoblash bazasidagi farqlar tahlil natijalarini talqin etishda alohida hisobga olingan.

Eng. - This article systematizes profitability, asset quality, and liquidity indicators used to assess bank asset efficiency. It analyzes official financial data for Aloqabank for 2021–2025 and selected reporting dates for Mikrokreditbank. The study clarifies the calculation of ROA, ROE, and net profit margin and demonstrates why asset growth does not automatically imply improved profitability. Differences in reporting dates and ratio denominators are explicitly considered.

Kalit so'zlar: Keywords:

❖ *tijorat banklari, bank aktivlari, aktivlar rentabelligi, kapital rentabelligi, sof foyda marjasi, muammoli kreditlar, likvidlik, moliyaviy barqarorlik, risklarni boshqarish.*

❖ *commercial banks, bank assets, return on assets, return on equity, net profit margin, non-performing loans, liquidity, financial stability, risk management.*

Kirish.

Tijorat banklarida aktivlarni boshqarish resurslarni foyda keltiruvchi operatsiyalarga joylashtirish bilan bir qatorda, ularning qaytariluvchanligi, likvidligi va risk darajasini nazorat qilishni ham qamrab oladi. Bank aktivlari tarkibida kreditlar, qimmatli qog'ozlar, boshqa banklardagi mablag'lar, pul mablag'lari hamda boshqa moliyaviy va nomoliyaviy aktivlar muhim o'rin tutadi. Shuning uchun aktivlar samaradorligini faqat ularning hajmi yoki kredit portfeli o'sishi orqali baholash yetarli emas.

Bank faoliyatida foydalilik va likvidlik o'rtasidagi muvozanat alohida ahamiyatga ega. Yuqori daromadli, ammo uzoq muddatga joylashtirilgan aktivlar bankning joriy majburiyatlarini bajarish imkoniyatini cheklashi mumkin. Aksincha, likvid mablag'larning ortiqcha ulushi daromadlilikni pasaytiradi. Kredit portfeli sifati yomonlashganda esa ehtimoliy zararlar

bo'yicha zaxiralar ko'payib, sof foyda qisqarishi ehtimoli ortadi [4].

O'zbekistonda banklarning faoliyati "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonunning amaldagi tahriri bilan tartibga solinadi. Ushbu huquqiy asos bank faoliyatini tashkil etish va banklar ustidan prudensial nazoratning umumiy chegaralarini belgilaydi [1]. Bank aktivlari samaradorligini tahlil qilishda esa moliyaviy hisobot ko'rsatkichlarini bir xil metodika bo'yicha taqqoslash va ularning qaysi sanaga tegishli ekanini aniq ko'rsatish zarur.

Tadqiqotning maqsadi — bank aktivlaridan foydalanish samaradorligini ifodalovchi asosiy moliyaviy-iqtisodiy ko'rsatkichlarni nazariy jihatdan tizimlashtirish, rasmiy ochiq hisobotlar asosida ularning amaliy dinamikasini baholash va bank menejmenti uchun asoslangan takliflarni ishlab chiqishdan iborat. Obyekt sifatida "Aloqabank" AJ va "Mikrokreditbank" ATBning ochiq e'lon qilingan moliyaviy ko'rsatkichlari tanlangan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi.

A. Demirgüç-Kunt va H. Huizinga 80 ta mamlakat banklari ma'lumotlarini o'rganib, foiz marjasi hamda bank rentabelligi ichki bank xususiyatlari bilan bir qatorda makroiqtisodiy va institutsional sharoitlarga ham bog'liqligini ko'rsatgan. Ushbu yondashuv aktivlar samaradorligini tahlil qilishda bankning o'z ko'rsatkichlari bilan birga tashqi muhit ta'sirini ham hisobga olish zarurligini anglatadi [2].

P.P. Athanasoglou, S.N. Brissimis va M.D. Delis bank rentabelligiga ta'sir qiluvchi omillarni bankka xos, tarmoq va makroiqtisodiy omillarga ajratib tahlil qilgan. Mualliflarning fikricha, operatsion samaradorlik, risk, bank hajmi hamda iqtisodiy sikl rentabellik dinamikasini izohlashda turlicha rol o'ynaydi. Demak, bank aktivlari hajmining kengayishini rentabellik o'sishining mustaqil dalili deb qabul qilish to'g'ri emas [3].

A.N. Berger va R. DeYoung muammoli kreditlar va operatsion samaradorlik o'rtasidagi ikki tomonlama bog'liqlikni tadqiq qilgan. Ularning natijalari kreditlar sifati yomonlashuvi bank xarajatlari samaradorligini susaytirishi, samarasiz boshqaruv esa kredit portfeli sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini tasdiqlaydi. Shundan kelib chiqib, aktivlar rentabelligini baholashda NPL va xarajatlar samaradorligi ko'rsatkichlarini birgalikda ko'rib chiqish maqsadga muvofiq [4].

A. Dietrich va G. Wanzenried Shveysariya tijorat banklari misolida rentabellikning inqirozdan oldingi va inqiroz davridagi omillarini taqqoslab, bankka xos ko'rsatkichlarning ta'siri iqtisodiy sharoitga qarab o'zgarishini aniqlagan [5]. Mazkur ilmiy qarashlar bank aktivlari samaradorligini faqat bitta moliyaviy koeffitsient bilan emas, balki aktivlar rentabelligi, kapital rentabelligi, foyda marjasi, kreditlar sifati va likvidlikdan iborat kompleks indikatorlar tizimi asosida baholash lozimligini ko'rsatadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tadqiqotda qiyosiy tahlil, dinamik qatorlarni solishtirish, tarkibiy yondashuv va moliyaviy koeffitsientlar usullaridan foydalanildi. Empirik manbalar sifatida "Aloqabank" AJning 2021–2025-yillar yakunlari bo'yicha e'lon qilgan asosiy ko'rsatkichlari, "Mikrokreditbank" ATBning tanlangan hisobot sanalari bo'yicha ma'lumotlari, mazkur bankning 2024-yilgi yillik hisoboti hamda Markaziy bankning banklar kesimidagi rasmiy statistikasi olindi [6–10].

Bank rentabelligini baholashda quyidagi munosabatlar qo'llanildi:

ROA = (sof foyda / jami aktivlar) × 100 foiz;

ROE = (sof foyda / jami xususiy kapital) × 100 foiz;

NPM = (sof foyda / jami daromadlar) × 100 foiz;

NPL = (muammoli kreditlar / jami kreditlar) × 100 foiz.

ROA va ROE ko‘rsatkichlari xalqaro tahlilda ko‘pincha davr boshidagi va oxiridagi aktivlar hamda kapitalning o‘rtacha qiymati asosida hisoblanadi. Ushbu maqolada esa hisoblash bazasini ochiq ko‘rsatish maqsadida, kerakli jadvallarda sof foydaning hisobot sanasidagi jami aktivlar yoki kapitalga nisbatidan foydalanilgan. Bankning o‘zi e’lon qilgan ROA alohida ustunda aks ettirilgan; uning qiymati muallif hisobidan farq qilishi mumkin [6].

“Aloqabank” bo‘yicha kalendar yil oxiridagi bir xil sanali qatorlar olinib, davrlararo qiyosiylik saqlandi. “Mikrokreditbank” bo‘yicha ochiq jadvaldagi 2022-yil 1-yanvar, 2023-yil 1-yanvar va 2025-yil 1-oktabr holatlari, shuningdek 2024-yil yakunlari uchun alohida yillik hisobot ishlatildi. Bu sanalar bir xil davomiylikdagi hisobot davrlarini anglatmagani sababli ulardan yillik o‘sish sur’ati yoki to‘liq qiyoslanadigan rentabellik qatori sifatida foydalanilmadi [7; 8].

Tahlilning cheklovi shundaki, foydalilik ko‘rsatkichlari bank aktivlari samaradorligining barcha jihatlarini ifodalamaydi. Kreditlarning qaytish darajasi, zaxiralar, likvidlik qoplash koeffitsienti va boshqa prudensial me’yorlarni baholash uchun qo‘shimcha balans va nazorat ma’lumotlari talab etiladi. Shuning uchun yakuniy xulosalar ochiq manbalarda tasdiqlangan ko‘rsatkichlar doirasida shakllantirildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

Bank aktivlarining samaradorligi bir-birini to‘ldiruvchi uchta yo‘nalish doirasida tavsiflanadi: birinchidan, aktivlar keltirgan sof moliyaviy natija; ikkinchidan, kreditlar va boshqa aktivlarning sifati; uchinchidan, likvidlik va kapital bilan bog‘liq cheklovlar. ROA mablag‘larning aktivlarga joylashtirilishi natijadorligini, ROE aksiyadorlar kapitalining daromadliligini, NPM esa tushumdan sof foyda sifatida saqlanib qolgan ulushni ko‘rsatadi. Ushbu ko‘rsatkichlarning hech biri yakka holda bankning umumiy barqarorligi bo‘yicha yetarli xulosa bermaydi.

ROA pasayishi faqat aktivlarning kam daromad keltirayotganidan emas, balki ehtimoliy zararlar zaxirasi, foiz xarajatlari yoki bir martalik moliyaviy natijalardan ham kelib chiqishi mumkin. Yuqori ROE esa ayrim holatlarda kapital bazasining nisbatan kichikligi bilan izohlanadi. Shuning uchun rentabellikning har qanday o‘zgarishini NPL, kapital yetarliligi, likvidlik va xarajatlar tarkibidagi siljishlar bilan birga talqin qilish lozim [3–5].

1-jadval

“Aloqabank” AJning aktivlari, sof foydasi va ROA ko‘rsatkichlari, 2021–2025-yillar

Yil	*Aktivlar, mlrd so‘m*	*Sof foyda, mlrd so‘m*	*Bank e’lon qilgan ROA, foiz*	*Hisoblangan ROA*, foiz*
2021	*12 638,5*	*107,6*	*1,50*	*0,85*
2022	*16 083,5*	*228,4*	*1,60*	*1,42*
2023	*16 044,7*	*607,7*	*3,80*	*3,79*
2024	*23 251,3*	*190,0*	*1,00*	*0,82*
2025	*31 527,5*	*251,5*	*0,90*	*0,80*

Manba: *“Aloqabank” AJning rasmiy asosiy ko‘rsatkichlari [6]. *Hisoblangan ROA = sof foyda / yil oxiridagi jami aktivlar × 100. Bank e’lon qilgan ROA ko‘rsatkichidan farq hisoblash metodikasi va bazasi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin; bank metodikasi mazkur jadvalda alohida aniqlanmagan.*

1-jadvaldan ko‘rinishicha, “Aloqabank” AJ jami aktivlari 2021-yildagi 12 638,5 mlrd so‘mdan 2025-yilda 31 527,5 mlrd so‘mga yetgan, ya’ni 2,49 barobarga oshgan. Shu davrda sof foyda 107,6 mlrd so‘mdan 251,5 mlrd so‘mga ko‘tarilgan bo‘lsa-da, foyda dinamikasi aktivlar o‘sishiga nisbatan notekis kechgan. Eng yuqori sof foyda 2023-yilda —

607,7 mlrd so'mni tashkil etgan; 2024-yilda esa 190,0 mlrd so'mgacha qisqargan [6].

Bank tomonidan e'lon qilingan ROA 2023-yilda 3,80 foizdan 2025-yilda 0,90 foizgacha pasaygan. Oddiy yil oxiri aktivlari asosidagi muallif hisob-kitobi esa mos ravishda 3,79 va 0,80 foizni ko'rsatadi. Ularning farqi sababli rasmiy ROA va muallif hisoblagan nisbat bitta metodik qator sifatida qo'shib yuborilmadi. Shunga qaramay, har ikkala ifoda 2023-yildan keyin aktivlarning sof foyda shakllantirish samaradorligi pasayganini ko'rsatadi.

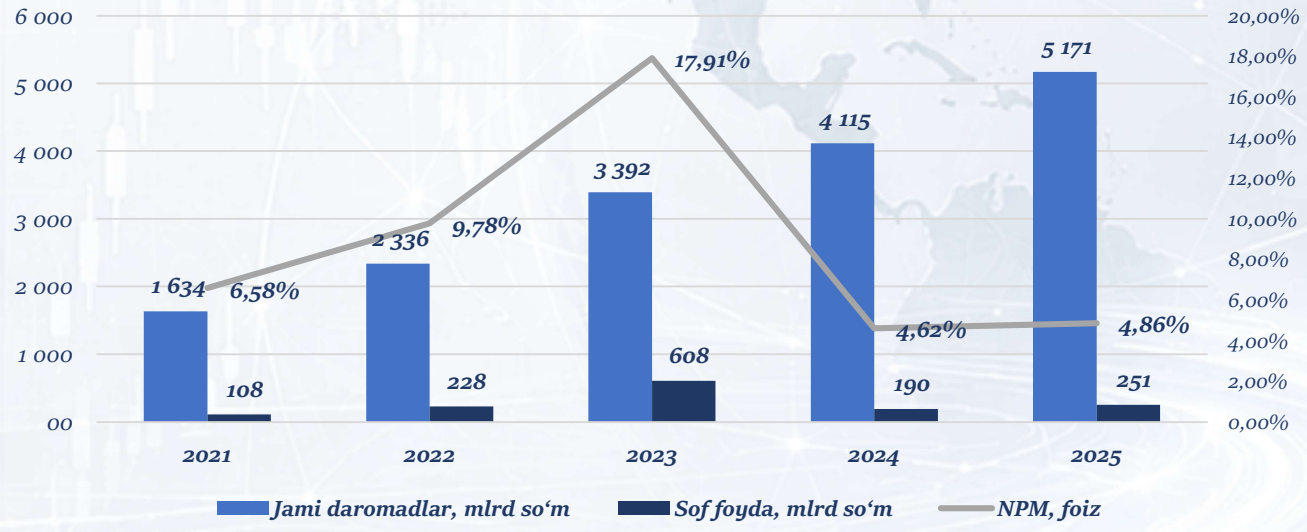
2-jadval

"Aloqabank" AJning daromadlari va sof foyda marjasi, 2021–2025-yillar

Yil	Jami daromadlar, mlrd so'm	Sof foyda, mlrd so'm	NPM, foiz
2021	1 633,8	107,6	6,58
2022	2 335,7	228,4	9,78
2023	3 392,2	607,7	17,91
2024	4 114,9	190,0	4,62
2025	5 170,6	251,5	4,86

Manba: *"Aloqabank" AJning e'lon qilingan daromad va sof foyda qiymatlari [6] asosida muallif hisob-kitobi. NPM = sof foyda / daromad × 100.*

Daromadlar 2021-yildagi 1 633,8 mlrd so'mdan 2025-yilda 5 170,6 mlrd so'mga oshgan. Biroq NPM 2023-yildagi 17,91 foizdan 2024-yilda 4,62 foizga, 2025-yilda esa 4,86 foizga o'zgargan. Bu ko'rsatkich daromad bazasi kengayganiga qaramay, sof foydaning undagi ulushi pasayganini ko'rsatadi. Xarajatlar, zaxiralar va bank operatsiyalarining tarkibi bo'yicha batafsil ajratmalarsiz mazkur o'zgarishning yagona sababini qat'iy belgilash mumkin emas [6].

1-rasm. "Aloqabank" AJ jami daromadlari, sof foydasi va NPM dinamikasi, 2021–2025-yillar [6]

"Mikrokreditbank" ATBning dastlab taqdim etilgan jadvallarida 2025-yil uchun keltirilgan 28 605,5 mlrd so'mlik aktivlar aslida 2025-yil 1-oktabr holatiga tegishlidir. Rasmiy bank ma'lumotlariga ko'ra, shu sanada jami kapital 5 669,3 mlrd so'm, bank sof foydasi esa 90,9 mlrd so'm bo'lgan [7]. Demak, ushbu sanaga 42,1 mlrd so'm foyda va 0,15 foiz ROA ko'rsatish tegishli rasmiy kuzatuv bilan mos kelmaydi.

3-jadval

"Mikrokreditbank" ATBning tanlangan hisobot sanalaridagi moliyaviy natijalari

Holat sanasi	Aktivlar, mlrd so'm	Sof foyda / zarar, mlrd so'm	Jami kapital, mlrd so'm	ROA*, foiz	ROE*, foiz
01.01.2022	13 483,4	38,4	2 321,1	0,29	1,66
01.01.2023	16 782,5	21,3	3 643,9	0,13	0,58
31.12.2024	23 542,5	-1 703,8	3 550,6	-7,24	-47,99
01.10.2025	28 605,5	90,9	5 669,3	0,32	1,60

Manba: *bankning asosiy ko'rsatkichlari [7] va 2024-yil yakunlari bo'yicha 6 betlik yillik hisobotining 3–4-betlari [8]. *ROA va ROE hisobot sanasidagi aktivlar va jami xususiy kapital asosida hisoblangan. 2022 va 2023-yil 1-yanvar sanalari, 2024-yil yakuni hamda 2025-yil 1-oktabr holati o'zaro teng muddatli intervallar emas.*

2024-yil yakunlari bo'yicha "Mikrokreditbank" ATB 1 703,8 mlrd so'm zarar ko'rgan. Yillik hisobotda bankning jami aktivlari 23 542,5 mlrd so'm, jami xususiy kapitali esa 3 550,6 mlrd so'm sifatida qayd etilgan [8]. Shu sababli 2024-yil ROE ko'rsatkichini 5 117,3 mlrd so'mlik ustav kapitali bilan hisoblash metodik jihatdan bir xil emas: ustav kapitali jami xususiy kapitaldan farq qiladi. Hisob-kitobda jami xususiy kapitaldan foydalanilganda ROE −47,99 foizga teng bo'ladi.

2025-yil 1-oktabr holatiga sof foyda ijobiy qiymatga o'tgan va jami aktivlarga nisbatan 0,32 foizni, jami xususiy kapitalga nisbatan 1,60 foizni tashkil etgan [7]. Ushbu raqamlar 2024-yil yakunidagi zarar bilan faqat holat o'zgarishi nuqtayi nazaridan taqqoslanishi mumkin. 2025-yilning to'liq yillik natijasini ifodalash uchun 31-dekabr hisobotiga murojaat qilish zarur.

Aktivlar sifati va rentabellikni birgalikda talqin qilish.

Muammoli kreditlar ulushining rentabellik bilan bog'liqligini hisobga olish bank aktivlari samaradorligini baholashning muhim shartidir. Markaziy bank ma'lumotlariga ko'ra, 2026-yil 1-yanvar holatiga "Mikrokreditbank" ATBda muammoli kreditlar 894 mlrd so'm yoki kredit portfelining 4,4 foizini, "Aloqabank" AJda esa 477 mlrd so'm yoki 2,5 foizini tashkil etgan [9]. Ushbu ko'rsatkichlar rentabellik dinamikasiga doir muhokamada kredit sifati riskini ham inobatga olish zarurligini asoslaydi.

O'z navbatida, banklar kesimidagi aktivlar hamda kapital hajmi haqidagi rasmiy ma'lumotlar 2026-yil 1-yanvar holatiga "Aloqabank" AJ aktivlarini 31 528 mlrd so'm, "Mikrokreditbank" ATB aktivlarini esa 30 729 mlrd so'm atrofida ko'rsatadi [10]. Bu fakt "Mikrokreditbank" bo'yicha 2025-yil 1-oktabr holatidagi 28 605,5 mlrd so'mlik qiymatni 2025-yil yakunidagi aktivlar deb talqin qilish mumkin emasligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Umuman, ikki bank misolida aktivlarning miqdoriy kengayishi foydalilikning avtomatik ortishiga olib kelmasligi kuzatiladi. Ko'rsatkichlarni baholashda ularning hisoblangan davri, daromadning iqtisodiy manbasi, ehtimoliy zararlar zaxirasi, xarajatlar va kapital bazasidagi o'zgarishlar alohida tahlil qilinishi maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar.

Tadqiqot natijalari bank aktivlari samaradorligini baholashda ROA, ROE va NPMni yagona tizimda qo'llash, biroq ularni kreditlar sifati, likvidlik va kapital bilan bog'liq ko'rsatkichlardan ajratmaslik zarurligini ko'rsatdi. "Aloqabank" AJ misolida 2021–2025-yillarda aktivlar 2,49 barobarga oshgan bo'lsa-da, sof foyda marjasi 2023-yildagi 17,91 foizdan 2025-yilda 4,86 foizgacha pasaygan. "Mikrokreditbank" ATBda esa 2024-yilgi zarar va 2025-yil 1-oktabrdagi ijobiy foyda turli davrlar kesimida baholanishi kerakligi aniqlandi [6–8].

Birinchidan, tijorat banklarida aktivlar rentabelligini har chorakda kamida uch xil ko'rinishda — bankning rasmiy ROA ko'rsatkichi, o'rtacha aktivlar bo'yicha hisoblangan ROA va davr oxiri aktivlari bo'yicha hisoblangan nisbat shaklida monitoring qilish tavsiya etiladi. Bu hisobotlarda qo'llanilgan metodika va maxrajni oshkor etish ko'rsatkichlar qiyosiyligini oshiradi.

Ikkinchidan, aktivlar portfelini boshqarishda kreditlar, investitsiyalar va yuqori likvid mablag'lar o'rtasidagi nisbat riskka mos rentabellik tamoyili asosida belgilanishi lozim. Kredit portfeli sifati pasayganda foiz daromadi o'sishi o'z-o'zidan samaradorlik ortganini anglatmasligi sababli NPL, zaxiralar va foiz marjasi ko'rsatkichlari birgalikda kuzatilishi zarur.

Uchinchidan, banklar kesimidagi operatsion samaradorlikni oshirish uchun daromad manbalari va xarajatlar tarkibi bo'yicha batafsil segmentli tahlil joriy etilishi, rentabelligi past aktivlar va operatsiyalar doimiy qayta baholanishi tavsiya etiladi. Shu bilan birga, yuqori ROEga faqat moliyaviy leverej orqali erishilishining oldini olish maqsadida kapital yetarliligi va riskka tortilgan aktivlar ko'rsatkichlari ham nazorat qilinishi kerak.

To'rtinchidan, banklarning ommaviy e'lon qilinadigan ko'rsatkichlarida sana, hisob birligi, hisoblash usuli hamda ma'lumot manbasi yagona standart bo'yicha taqdim etilishi maqsadga muvofiq. Mazkur chora tadqiqotchilar, investorlar va boshqa foydalanuvchilarga bank moliyaviy natijalarini xolis baholash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 5-noyabrdagi Qonuni. "Banklar va bank faoliyati to'g'risida"gi O'RQ-580-son Qonunning yangi tahriri (amaldagi o'zgartirish va qo'shimchalar bilan). — URL: https://lex.uz/acts/-4581969

2. Demirgüç-Kunt A., Huizinga H. Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence // The World Bank Economic Review. — 1999. — Vol. 13, No. 2. — P. 379–408. — DOI: 10.1093/wber/13.2.379.

3. Athanasoglou P.P., Brissimis S.N., Delis M.D. Bank-specific, industry-specific and macroeconomic determinants of bank profitability // Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. — 2008. — Vol. 18, No. 2. — P. 121–136. — DOI: 10.1016/j.intfin.2006.07.001.

4. Berger A. N., DeYoung R. Problem loans and cost efficiency in commercial banks // Journal of Banking & Finance. — 1997. — Vol. 21, No. 6. — P. 849–870. — DOI: 10.1016/S0378-4266(97)00003-4.

5. Dietrich A., Wanzenried G. Determinants of bank profitability before and during the crisis: Evidence from Switzerland // Journal of International Financial Markets, Institutions and Money. — 2011. — Vol. 21, No. 3. — P. 307–327. — DOI: 10.1016/j.intfin.2010.11.002.

6. "Aloqabank" AJ. Asosiy ko'rsatkichlar: 2021–2025-yillardagi aktivlar, daromad, sof foyda va rentabellik. — URL: https://aloqabank.uz/uz/shareholders/indicators/

7. "Mikrokreditbank" ATB. Asosiy ko'rsatkichlar: 01.01.2022, 01.01.2023 va 01.10.2025 holatlari. — URL: https://mikrokreditbank.uz/uz/shareholders/indicators/

8. "Mikrokreditbank" ATB. 2024-yil yakunlari bo'yicha yillik hisobot. — Toshkent, 2025. — 6 b. (moliyaviy natijalar va balans: 3–4-b.). — URL: https://mkbank.uz/upload/iblock/095/9s5qhnwbiq2n1xhtns67t2xosjyih3p7/Yillik.pdf

9. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklarining muammoli kreditlari (NPL) to'g'risida 2026-yil 1-yanvar holatiga ma'lumot. — 2026. — URL: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3326207/

10. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Tijorat banklari faoliyatining asosiy ko'rsatkichlari to'g'risida 2026-yil 1-yanvar holatiga ma'lumot (banklar kesimida). — 2026. — URL: https://cbu.uz/uz/statistics/bankstats/3326197/